

УДК 339.564(477)

К. В. Положенцева

аспірант

Донецький державний університет управління

УКРАЇНСЬКИЙ ЕКСПОРТ: СТРУКТУРНІ ЗМІНИ ТА ГЕОГРАФІЧНІ МОЖЛИВОСТІ

У статті досліджено сучасний стан експортного потенціалу України. Проведено аналіз обсягів експортно-імпортних операцій за останні роки. Проаналізовано структуру та географію зовнішньої торгівлі товарами та послугами. Виявлено основних партнерів України з експорту на засадах аналізу постачання українських товарів до деяких країн світу в період з 2008 по 2016 рр. Визначено зміни в орієнтації на зовнішні ринки. Запропоновано розвиток експорту товарів і послуг на нових потенційно привабливих ринках.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експортний потенціал, експорт, структурні зміни, товарні групи, географія ринків.

I. Вступ

Прагнення України здобути економічну незалежність стало каталізатором для здійснення низки реформ у всіх сферах життєдіяльності. Найбільш багатогранним та трудоемним стало реформування економіки, яке здійснюється й сьогодні. Підтвердженням цього є розроблений та оприлюднений “Середньостроковий План пріоритетних дій Уряду до 2020 року”, в якому визначено пріоритетні напрями та цілі розвитку держави, серед яких на першому місці – зростання економіки, забезпечення її безпеки, підвищення рівня життя, створення нових робочих місць. Серед кроків, визначених для досягнення мети, одним з найважливіших можна назвати зростання експортного потенціалу держави, що включає не тільки збільшення кількісних показників експорту, а й зміни у якісних складових цього процесу.

Дослідження значимості експорту для розвитку країни знайшло відображення у працях таких зарубіжних учених, як Бренч [9], Р. Лукас [11], М. Портер [12] та ін. В українській економічній літературі вивченню питань зовнішньоекономічної сфери в умовах ринкових форм господарювання приділяли увагу О. Алімова [1], Л. Кутідзе [4], А. Мазаракі [5], Т. Мельник [6], та ін. Однак зміни на світовому ринку та їх вплив на відкриту економіку України зумовлюють нагальну потребу в продовженні досліджень стану та структурних трансформацій українського експорту, можливостей його розвитку.

II. Постановка завдання

Метою статті є аналіз стану українського експорту та визначення змін за структурою та географією, що відбулися під впливом зовнішніх чинників та внутрішніх реформ.

III. Результати

Протягом останніх років відбуваються трансформаційні процеси в зовнішній торгівлі України, які йдуть не на користь експортної складової. У внутрішній політиці тривають реформи, спрямовані на створення привабливого інвестиційного клімату для залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій, розвиток власного виробництва, зокрема промислового, активізацію підприємництва. Однак внутрішні чинники до цього часу не сприяли позитивним змінам експорту товарів і послуг, як і зовнішні, пов'язані з кризами у світовій економіці та економіках багатьох країн, у тому числі партнерів України.

Аналіз обсягів експортно-імпортних операцій за останні роки свідчить, що імпортні операції в кількісному еквіваленті в 2016 р., як і раніше, ще переважають над експортними в загальному обсязі зовнішньої торгівлі товарів і послуг. Порівняно з 2015 р. перевищення відбулося на 2 888 086 тис. дол. США, або на 7,36%. У 2016 р., порівняно з 2015 р., зменшення обсягів експорту в грошовому еквіваленті становило 1 765 438,5 тис. дол. США, або 4,63% (рис. 1).

Варто зауважити, що спад зовнішньої торгівлі почався ще з кінця 2013 р., коли перед Україною постав вибір економічного вектору розвитку – підписання “Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом” або вступ до Євразійського економічного союзу на чолі з Росією. Вибір на користь ЄС призвів до розриву низки торгівельних відносин між підприємствами Росії та України, змусив останніх змінювати географію економічних партнерів та шукати нові ринки постачання та збуту продукції.

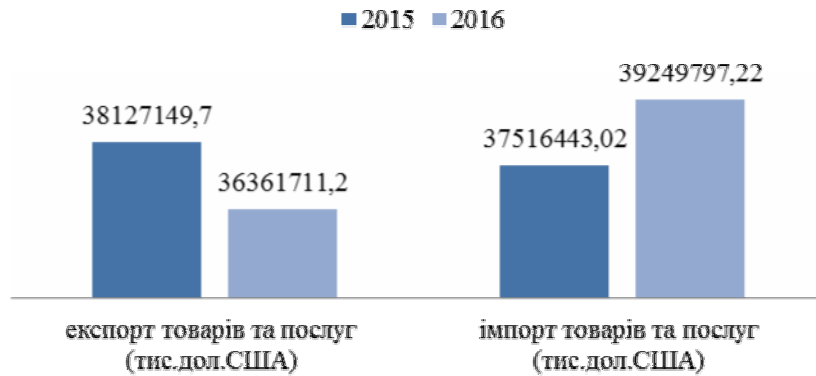

Рис. 1. Динаміка обсягу експорту-імпорту товарів та послуг за 2015–2016 рр.
Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [3].

Пізніше анексія частини територій на сході України призвела до втрати суттєвої частки експортного потенціалу (тільки підприємства Донбасу в 2013 р. давали 15% ВВП країни). Експорт продукції металургії та машинобудування з цього регіону приносив до бюджету країни майже 12 млрд дол. США (23%). Загалом у 2013 р. експорт товарів з Донбасу майже на 7 млрд дол. США перевищував імпорт. Втрати, заподіяні воєнним втручанням та анексією, оприлюднені Міністерством економічного розвитку і торгівлі України в Дорожній картці стратегічного розвитку торгівлі 2017–2021, в якій, зокрема, зазначено, що частка Криму, Донецької та Луганської областей в загальному обсязі експорту українських товарів знизилася з 26,6% у 2013 р. до 10,4% в 2015 р. У період з 2013 по 2015 рр. експорт з Донецької області зменшився на 70%, а з Луганської – на 93%.

Виходячи з цього, налагодження зовнішньоекономічних відносин, пошук нових економічних партнерів, розвиток експортного потенціалу країни є вкрай важливими для реалізації загальнодержавної установки на

створення незалежної та конкурентоспроможної економіки України.

За останні два роки відбулось багато змін у зовнішній політиці України: підписано низку Міждержавних угод – Угоду про зону вільної торгівлі між Україною та Канадою (11 липня 2016 р.), Угоду про асоціацію між Україною та ЄС (набула чинності у повному обсязі 1 вересня 2017 р.); тривають зв'язки в межах діючих міждержавних угод про вільну торгівлю з країнами СНД, Республікою Грузія та Республікою Македонія, визначаються нові перспективні ринки.

На сьогодні географія торгівельних зв'язків України охоплює багато країн на всіх континентах. Серед великих контрагентів можна зазначити Китай, США, Німеччину, Польщу, Білорусь, Російську Федерацію та багато інших. З моменту підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС частка експортних операцій з країнами СНД поступово знижується, а країни Європейського Союзу стають одними з основних торгівельних партнерів України (рис. 2). Експорт до ЄС наразі становить майже третину загального українського експорту.

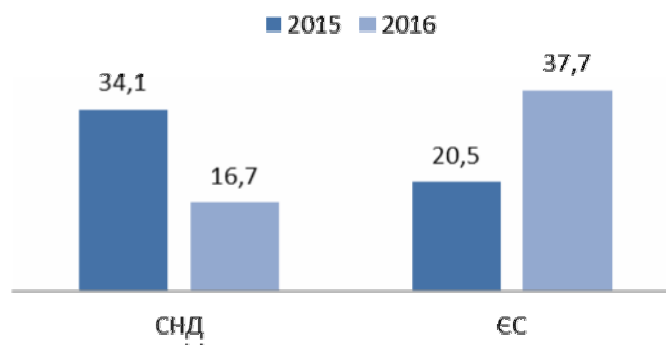

Рис. 2. Частка, % експортних операцій з країнами СНД та ЄС за 2015–2016 рр.
Джерело: побудовано за даними державної служби статистики України [2].

Географія основних європейських партнерів України по експорту в 2016 р. дещо

змінилася. До партнерів зі значними обсягами експорту, серед яких лідером залиша-

ється Польща, приєдналися Італія, Німеччина, Іспанія, Нідерланди, Угорщина та низка інших (рис. 3).

За 11 місяців 2017 р. експорт до країн ЄС збільшився на 41%. До традиційних експортних товарів, таких як чорні метали, зернові

та олійні культури, додалися деякі види продукції агропромислового комплексу, серед яких варто відзначити сучасні органічні товари та мед. Питома вага окремих товарних позицій в обсягах експорту залишилась майже без змін (табл. 1).

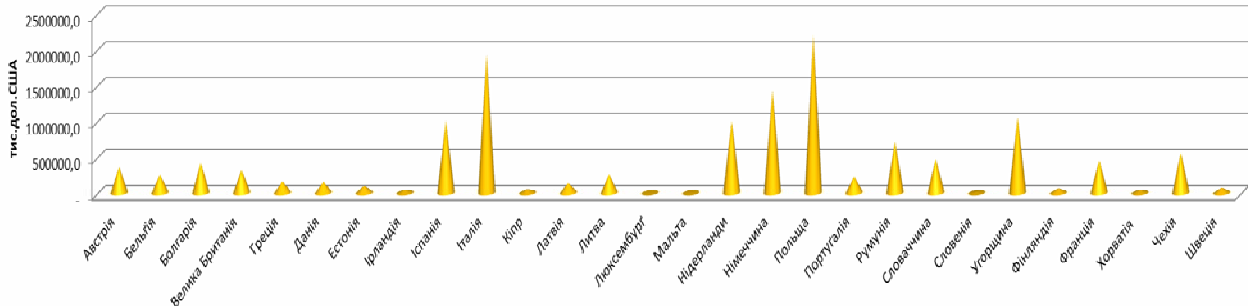

Рис. 3. Експорт України до країн ЄС за 2016 р.
Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [7].

Таблиця 1

Питома вага окремих товарних позицій в українському експорті

Назва товарної позиції	Питома вага, %	
	2016 р.	з 01.01.2017 р. до 30.11.2017 р.
Зернові культури	16,7	15,06
Насіння і плоди олійних рослин	4,22	4,64
Жири та олії	10,9	10,82
Руди, шлак і попіл	5,38	6,36
Деревина і вироби з деревини	3,11	2,81
Чорні метали	19,93	19,88
Електричні машини, реактори, котли, машини	10,01	10,01

Джерело: побудовано за даними Державної фіскальної служби України [8].

Отже, незважаючи на зростання експорту до ЄС, варто констатувати, що суттєвих змін у його структурі не відбулося. Частково втративши статус експортера продукції важкої промисловості, Україна поступово збільшує в експорті товари агропромислової спеціалізації. Експорт перероблених товарів з більшою часткою доданої вартості має лише невелике збільшення.

Безумовно, Україні доцільно розвивати експортний потенціал щодо готової продукції. Для обґрунтування цього треба згадати одну зі спірних дилем, що аналізуються експертами – заборону на 10 років експорту з України лісу-кругляку. На думку одних фахівців, це призведе до зменшення прямих валютних надходжень до бюджету та заподіє шкоду іміджу держави з боку нових партнерів із ЄС. За аргументами інших, мораторій на експорт економічно вигідний Україні. Основним доказом його ефективності називають збільшення на 40% експорту готової продукції з деревини та зростання інвестиційних надходжень до цієї галузі, створення нових виробництв. Крім цього, контроль за вирубкою лісу значно покращить екологічну

ситуацію в регіоні. Аргументом є й той факт, що коли держава експортує сировину (деревину, металобрухт тощо), фактично вона залишає без робочих місць власне населення, сприяючи економічному розвитку інших країн.

В експорті послуг, які сьогодні становлять близько п'ятої частини загального експорту, основна частка припадає на транспортні послуги, причому в 2016 р. вони продовжили збільшуватися (табл. 2). Основу цих послуг традиційно складає транспортування нафти і газу. Другою за значимістю є частка послуг у сфері телекомунікацій, комп'ютерних та інформаційних послуг, які у 2016 р. теж зростають. До речі, майже половина з них припадає на комп'ютерні послуги, що включають у себе апаратне і програмне забезпечення, послуги з обробки даних. В Україні працюють близько п'ятдесяти крупних ІТ-компаній, у яких задіяно понад 40 тис. співробітників. За даними профільного комітету, персонал компаній тільки за перший квартал 2017 р. збільшився на 4,3%, причому більше половини з них заявили про плани збільшити персонал.

Разом з тим, надання інших послуг залишилося майже без змін або ж зменшилися незначно. Це стосується послуг у сфері будівництва, фінансових, пов'язаних з інтелектуальною власністю.

Встановлене підтверджує, що українська економіка залежить від зовнішньоекономічних чинників та внутрішніх політичних процесів. Втрата значної кількості підприємств важкої промисловості та переорієнтація на європейські ринки призвели до перебудови структури економіки, скоро-

чення експортних операцій і зростання імпортних. Експорт до країн ЄС значно збільшився, розширено його структуру. Підприємства агропромислового комплексу отримали дозволи на постачання товарів до європейських країн, вийшли на нові ринки збуту, при цьому значно підвищивши якість та конкурентоспроможність продукції. Відкритість української економіки спонукає наші підприємства до розширення географії їх бізнес-партнерів, пошуку нових ринків для експорту товарів.

Таблиця 2

Динаміка експорту за видами послуг

Найменування послуги згідно з КЗЕП	2015 р. (тис. дол. США)	2016 р. (тис. дол. США)	у % до загального обсягу 2016 р.	у % до 2015 р.
Разом	9 736 654,2	9 867 999,7	100,0	101,3
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	1 078 345,1	1 125 705,2	11,4	104,4
Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій	192 224,7	231 864,6	2,3	120,6
Транспортні послуги	5 263 155,3	5 300 545,6	53,7	100,7
Послуги, пов'язані з подорожами	200 937,0	205 236,3	2,1	102,1
Послуги з будівництва	291 640,9	389 262,9	3,9	133,5
Послуги зі страхування	46 111,1	53 745,7	0,5	116,6
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	190 841,8	83 142,8	0,8	43,6
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	50 963,3	29 374,1	0,3	57,6
Послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги	1585572,6	1644093,0	16,7	103,7
Ділові послуги	816706,9	790618,1	8,0	96,8
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	15819,9	10831,4	0,1	68,5
Державні та Урядові послуги	4335,9	3580,0	0,0	82,6

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [3].

Для визначення можливих нових ринків, за винятком країн – членів ЄС, було проаналізовано імпорт товарів та частку в ньому українського експорту за даними CIA World Factbook і Державної служби статистики України. Розрахунки, зроблені на основі цих даних (табл. 3), доводять зацікавленість іноземних партнерів саме в українських товарах та відкритість їх ринків для наших експортерів.

Стабільним для України є ринок Ізраїлю. Експорт зернових культур та чорних металів до цієї країни є традиційним та має невеликі

відхилення між роками. Сучасним напрямом є співробітництво в галузі надання послуг.

За останні 3 роки майже втричі збільшився імпорт українських товарів до Тайланду. Тайський ринок є одним з найперспективніших у Південно-Східній Азії для українського експорту. Експорт товарів агропромислового комплексу, зокрема зерна, постійно збільшується, а тайські інвестори демонструють велику зацікавленість щодо інвестування в український агропромисловий сектор економіки.

Частка українського імпорту в загальному обсязі імпорту окремих держав

Рік	Ізраїль			Таїланд			Єгипет			Індія		
	Разом, млрд дол. США	Імпорт з України		Разом, млрд дол. США	Імпорт з України		Разом, млрд дол. США	Імпорт з України		Разом, млрд дол. США	Імпорт з України	
		млрд дол. США	%		млрд дол. США	%		млрд дол. США	%		млрд дол. США	%
2008	64,3	0,462847	0,72	157,3	0,270185	0,17	56,6	0,547541	0,97	305,5	1,005633	0,33
2009	46,0	0,393397	0,86	118	0,269151	0,23	45,6	1,434371	3,15	274,3	1,152454	0,42
2010	58,0	0,467495	0,81	161,3	0,43261	0,27	51,5	1,316511	2,56	357,7	1,426126	0,40
2011	72,00	0,510045	0,71	202,1	0,312823	0,15	55,1	2,179951	3,96	490	2,265334	0,46
2012	71,7	0,796368	1,11	217,8	0,237895	0,11	60,3	1,777181	2,95	503,5	2,290932	0,46
2013	71,3	0,701825	0,98	219	0,25196	0,12	55,5	2,726678	4,91	482,3	1,974747	0,41
2014	71,2	0,593289	0,83	200,2	0,141	0,07	70,5	2,682907	3,81	472,8	1,827606	0,39
2015	59,5	0,597395	1,00	177,5	0,334917	0,19	57,2	2,402539	4,20	409,2	1,447259	0,35
2016	57,9	0,488558	0,84	171,3	0,414695	0,24	50,1	1,83253	3,66	402,4	1,903044	0,47

Джерело: складено та розраховано на основі [8; 10].

Позитивну динаміку показує і постійне зростання частки українських товарів у загальному імпорті Єгипту. Так, основними групами товарної номенклатури, що експортувались з України, є чорні метали, зернові культури, насіння олійних рослин, жири та олії, тютюн, м'ясо та субпродукти.

Цікавим для розвитку можна назвати й ринок Індії. На сьогодні він є ще не досить великим, порівняно з іншими країнами, але має позитивну тенденцію. Ринок Індії відкритий для українських виробників хімічної промисловості, добрив, чорних металів, залізничного та медичного обладнання, продукції паперової промисловості тощо.

Крім зазначених, проаналізовано й інші потенційні ринки, що дало змогу зробити певні висновки.

США, що має одну з найсильніших економік світу, як політичний партнер України протягом останніх років, суттєво збільшили у 2017 р. товарообіг з нашою країною порівняно з попередніми роками. При цьому в експортних поставках до США домінували сільськогосподарська продукція, чорні метали та вироби з них, устаткування.

Китай, що має також одну з найбільших економік світу, яку експерти називають "недоторгованим ринком", наразі не в змозі самостійно задовольняти попит на продовольство, тому його Уряд відкриває внутрішній ринок для імпортованих товарів, що є дуже привабливим для українських виробників. Це дає можливість структурно переорієнтувати існуючий сьогодні експорт сировини на експорт готової продукції, але для цього підприємствам необхідна всебічна підтримка з боку держави.

Туреччина, яка протягом багатьох років є одним з найважливіших торговельних партнерів України, експортувала в 2016 р. чорні метали, добрива, насіння і плоди олійних рос-

лин. Однак потенціал товарообігу значно більший – 10 млрд дол. США, ведуться переговори про доступ української продукції на турецькі ринки, а саме про експорт м'яса, молочної продукції, яєць, зернових, борошна та крупи, м'ясних та томатних консервів, кондитерських виробів, соків, морозива, вина тощо.

До країн, співпраця з якими допоможе досягти максимального результату щодо розвитку експортного потенціалу держави, можна зарахувати Канаду, Японію, Грузію та Молдову, ОАЕ та ін.

Безумовно, для визначення конкретного партнера кожному експортеру необхідно враховувати і географічне положення, і логістичні шляхи, і фінансове, і нетарифне регулювання та ін. Але, на нашу думку, для того, щоб стати економічно незалежною, замкнутою країною, мати можливість розвивати не тільки підприємства агропромислового комплексу, а й інші галузі, країні необхідно виходити за межі торгівлі з країнами Євросоюзу. Державі потрібно всебічно підтримувати прагнення українських експортерів щодо налагодження зв'язків з партнерами з інших країн світу, в тому числі й з країнами, що розвиваються.

IV. Висновки

Протягом 2015–2016 рр. географічна та структурна складові зовнішньої торгівлі України зазнали низки змін. Але значний експортний потенціал, зосереджений у видобувних, переробних, аграрних та інших галузях, може компенсувати негативні наслідки в економіці. Загалом у 2017 р. політика Уряду щодо експорту була позитивною: Кабінетом Міністрів України була представлена Експортна стратегія України у 2017–2021 рр., при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України був створений Департамент розвитку експорту, одним з основних завдань якого є розробка та імплементація Національ-

ної експортної стратегії. Головною суттю цих програм є сприяння розвитку нових галузей економіки, підвищенню конкурентоспроможності, подоланню перешкод під час освоєння нових ринків, наданню консультативних послуг для розвитку експорту.

Експорт товарів і послуг, що за останні роки значно менший від імпорту, отримав тенденцію щодо зростання (на 18,5% за 9 місяців 2017 р.), при цьому в усіх галузях промисловості. Уряд підтримує цю тенденцію й надалі – в 2018 р. заплановано збільшення експорту до 55,7 млрд дол. США. Таке зростання можливе за рахунок розширення існуючих і виходу на нові ринки. Як показали дослідження, такими є ринки Ізраїлю, Таїланду, Єгипту, Індії, Китаю, Туреччини, Канади, Японії, Грузії, Молдови, ОАЕ та багатьох інших.

Список використаної літератури

1. Алимova О. О. Експортний потенціал України: проблеми та перспективи реалізації. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили*. 2009. Т. 64. Вип. 51. С. 53–59.
2. Експорт-імпорт регіонів України у торгівлі товарами з країнами СНД та ЄС : статистич. зб. Київ, 2016. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Зовнішня торгівля України товарами та послугами : статистич. зб. Київ, 2016. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Кутідзе Л. С. Експортний потенціал регіону: сутність, діагностика, механізми реалізації : монографія. Запоріжжя, 2011. 318 с.
5. Мазаракі А. А., Юхименко В. В., Гребельник О. П. Управління експортним потенціалом України : монографія. Київ, 2007. 210 с.
6. Мельник Т. М., Вишинська Т. Л. Іллегалізація сфери зовнішньої торгівлі товарами в Україні. *Економічний часопис-XXI* : зб. наук. пр. 2014. № 7–8 (1). С. 44–47.
7. Обсяги експорту-імпорту товарів за регіонами України : статистич. зб. Київ, 2016. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України URL: <http://sfs.gov.ua>.
9. Branch A. E. *Element of Export Marketing and Management*. 2 ed. London, 1990. 316 p.
10. Central Intelligence Agency. URL: <http://www.cia.gov/index.html>.
11. Lucas R. E. On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*. 1988. № 22. P. 3–42.
12. Porter M. E. *Competitive Advantage of Nations*. New York, 1998. 875 p.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2017.

Положенцева К. В. Украинский экспорт: структурные изменения и географические возможности

В статье исследовано современное состояние экспортного потенциала Украины. Проведен анализ объемов экспортно-импортных операций за последние годы. Проанализирована структура и география внешней торговли товарами и услугами. Выявлено основных партнеров Украины по экспорту на основе анализа поставок украинских товаров в некоторые страны мира в период с 2008 по 2016 гг. Определены изменения в ориентации на внешние рынки. Предложено развитие экспорта товаров и услуг на новых потенциально привлекательных рынках.

Ключевые слова: *внешняя торговля, экспортный потенциал, экспорт, структурные изменения, товарные группы, география рынков.*

Polozhentseva K. Ukrainian Export: Structural Changes and Geographical Opportunities

Scientific research is devoted to the study of export potential of Ukraine – one of the most important areas of foreign trade in goods and services. In recent years, the transformational processes in the foreign trade of Ukraine are not in favor of the export component. In domestic policy, reforms are continuing aimed at creating an attractive investment climate for attracting external and internal investment, developing its own production, in particular, industrial, and activating entrepreneurship. Settlement of foreign economic relations, search for new economic partners, development of export potential of the country are extremely important for the implementation of the nationwide installation for the creation of an independent and competitive economy of Ukraine. Exports to the EU countries have increased significantly, and its structure has been expanded.

The analysis of volumes of export-import operations in recent years has been carried out. The analysis of the state of Ukrainian exports and certain changes in structure and geography are analyzed. It was found that the export of goods and services, which in recent years has considerably less imports, has tended to increase, while in all branches of industry.

The article analyzes the state of Ukrainian exports and certain changes in structure and geography, which have been influenced by external factors and internal reforms. The analysis showed that Ukraine gradually increases exports of agricultural products. It is established that the Ukrainian economy has a close dependence on external economic factors and internal political processes. Loss of a

large number of heavy industry enterprises and a reorientation to European markets have led to restructuring of the economy structure, reduction of export operations and growth of imports.

The main export partners of Ukraine on the basis of analysis of deliveries of Ukrainian goods to some countries of the world in the period from 2008 to 2016 are revealed. Changes in orientation towards foreign markets are determined.

Proposed ways to increase the efficiency of exports of goods and services through new potentially attractive markets for the export of Ukrainian goods. In order to identify possible new markets, with the exception of EU member states, imports from the country and its share of Ukrainian exports were analyzed, according to the CIA World Factbook and the State Statistics Service of Ukraine Research has shown that such markets are Israel, Thailand, Egypt, India, China, Turkey, Canada, Japan, Georgia, Moldova, OAU and many others.

Key words: *foreign trade, export potential, export, structural changes, commodity groups, geography of markets.*